

Man sagde om de jyske studehandlere, at først drev de studene mod syd og derefter lusene mod nord, nemlig når de vendte lusebefængte hjem fra de holstenske kvægmarkeder. Træsnit i Illustreret Tidende 8-4-1860.

2,70; (10) 436 214; (11) 464 6, 355; (12) 160
1906/23: 2328 (1910), 2575 (1935); (13) 160
1936/I: 1718; (14) 73 57; (15) 651 345; (16) 74
320; (17) 167 1935, 23; 74 80; (18) 74 107.

SAGN, EVENTYR, GÅDER

I et skæmtesagn vender skrædder en adelsmands dragt, dræber med saksen en lus og sluger den ene halvdel, svenden får den anden halvdel af lusen, men værkstedets dreng vil også have ægte adelsblod og slikker saksen (1).

I et grønlandske sagn råber lus ind gennem et vindue efter sine vanter for at rejse efter sine børn. Men konen advarer den mod, hvad menneskene vil gøre, den rejser uden vanter og vender aldrig tilbage (2).

Eventyr: konge opfeder en lus fra sin armhule, den slagtes og flås, skindet slås op på kongens port; en ulv gætter, hvis skind det er, og får prinsessen. Hun føres siden til skovs og klager over, at

hendes elskede Ulv Kongesøn er forsvundet (3). Løgnehistorie: lusetarme knyttes sammen til et reb (4).

Hvad er det, som går over folks forstand? – Hvilket dyr er det mest trofaste eller: sin herre mest tro? = lusen, for den lader sig hænge med tyven, sml. s. 63 (5).

Hvilken forskel er der på en lus og en stud? = lusen går nordpå og studen sydpå, d.v.s. når stude-driverne havde afleveret dyrene gik de mod nord ad oksevejen og bar lus med sig, sml. s. 59 (SSlesvig; 6).

Hvad vil du helst have: en ovnfuld røde drenge (kager) eller en seng fuld af hvide jomfruer (lus)? eller: en ovn fuld af store mænd (brød), en seng fuld af små piger? (7).

Lille grånil', du ville mig pil', jo stillere jeg lå desto stærkere pilleder' du på (8).

LITTERATUR: (1) 794 8, 186; (2) 713 364 (Ø-

Grønl.); (3) 283e 1,192; 794 11,235 og 12,120; 464 13,358ff; (4) 794 7,206 og 12,211; 464 7,251 og etterslet 192; (5) 794 9,134; 464n 82; (6) 160 1906/38: 3272 (Hanved); (7) 794 1, nr. 392; 464n 162; (8) 464n 82.

TALEMÅDER, MUNDHELD, ORDSPROG ETC.

Lusen er en loppe, som malingen eller det sorte er slidt af; lusen er en loppe med en blynagle igennem; lusene går i studetrav på én (1), sml. s. 97.

Om de jyske lus hed det i andre landsdele skæm-

Du har vel ikke fremmede i håret? (Læsø; 9). En soldat fortalte: da vi lå i krigens blev lusene så store, at vi kunde sende dem til marketenderen efter brændevin, og de løb op og ned ad agerfurerne ligesom harer (10).

Den som har lus, lopper og fladlus kan aldrig fare vild. Thi han skal bare fange en af hver og slippe dem fri, så går lusen nordpå, loppen mod syd og fladlussen mod vest (VJylland; 11); lusene er søfolks kompas (12).

Man får ingenting uden umage, ingenting kom-

Lusene trivedes fortræffeligt i datidens overdådige hår- og hattemoder. Træsnit i Illustreret Tidende 10-2-1867.

tende eller spottende: de er så store, at de går omkring med et halmstrå i munden (2), med et spar es på ryggen (3), »der er så mange, at de sidder på begge ben i sengehalmen, bider i et halmstrå og kigger« (4). Fynboerne sagde, at man i Jylland holdt lus som husdryr; de kan bide, og så er de ikke større end en bygkærne, sagde Jens Hansen om de Jyllands lus (5). Når folk drog nordpå i Jylland sagde man: de rejser efter lusene (6). En sønderjysk vittighed: der er en kløpæl i de nordjyske bondegårdes dagligstue, og straks en fremmed kommer ind ad døren siger man høfligt »Vær så god at gå hen og klø dig!« (7).

»For tyk hue giver flere lus end hår«, blev der sagt når kvinde gik med en hue stoppet ud i nakken som om hun havde et fyldigt hår (NSjælland; 8).

mer af sig selv undtagen lus og lopper og lange negle (13). Det er den slags tørvesmuld, bønderne kalder lus (VJylland; 5). En lus fødes om morgenen og kan nå at blive oldemor inden aften; ingen kan sige sig fri for lus, end ikke kongen; der går lus på alle folk om det så er på kongen (14).

Lusen er en ærlig karl og ikke som loppen, der springer væk (5); lus er ikke så slemme som lopper, for dem kan man få fat i (Als; 15); det er bedre at have ti lus på sig end én loppe, sidstnævnte bliver ved med at bide, mens lusen snart er mæt og sætter sig til ro (Vendsyssel; 16). De bider ligesom præstelus (NVsjælland; 17).

Det er ikke godt for lus at komme mellem to negle; han sidder som en lus mellem to skræddernegle; en lus mellem to negle, d.v.s. i knibe (18).

Sætte lus i skindpelsen = gøre noget, som volder fortræd; 1596: sætte lus i skindkjortel; Peder Syv 1600-t: sæt ej lus i skindkjortel, hun kommer der vel selv (råd ej til synd); udtrykket kendes på tysk fra o. 1500 (19); han vil blæse lus i min skindkjole (Vendsyssel; 5), sml. s. 99 (1543-44).

Sulten, mager eller fremmed lus bider værst; når lus får hoste revner den (hovmod klæder ikke den fattige); skurvet hoved sanker mange lus, som kommer ned til de andre lemmer; sjældent er lädden pels foruden lus, gammelt hus foruden mus; fluer, myg, lopper, lus og mus gør tit større fortræd end store dyr; det napper, når de slår lus med en vognkæp; lusene kunne også få Stærkodder til at klæde sig af i frost og lyske sig (alle Peder Syv). Når en lus kommer i skurven (får bedre vilkår) bliver hun stolt; en lus bag skurvet øre sig meget tit mon gøre; han stræber som to lus i en skurv (22).

Ros blot lusene, at de ikke æder dig op (23). Dovenskab giver ikke andet end lus og lange negle (Thy; 24).

De triveligste svin har de fleste lus (1707; 25). Sulten lus bliver sjældent fed (Møn 1735; 22). Hellere en lus i kålen end intet kød (Sønderjylland; 26). Tag en luset i huset, så får du huset fuldt (1848; 22). Det er ikke værd at tigge en lus af en stodder (MFyn; 27).

Han er rig, men det er mest på lus og lange negle (28), den fattige er rig på lus og lange negle; han er så fattig, at han ikke ejer en skilling til lusesalve (29), så fattig som en degnelus (30). Han har det i sit værge ligesom den fattige har lus (31), han har det i grebet (på rede hånd) ligesom stodderen en lus (o. 1700; 32).

Den som har lädne ben bliver rig på lus og lopper (Vendsyssel; 33). Ethvert velskabt menneske har en luserede mellem skulderbladene – brugt som undskyldning for at klø sig (Vendsyssel; 34). Det er en sølle mand, som ikke kan bære en skæppe lus på det bare skind (eller over tre bygmarker) uden at skulle sidde; han skultrer sig som kunne han være smækfuld af lus (Vendsyssel; 35).

Leve så godt som lus i skurv (Sønderjylland; 36), han sidder lige så godt i det som en lus i et skurvet hoved (Thy; 24). Jeg kender mine lus på gangen (37).

Du skyder en fart som en lus på en tjærepind (Sønderjylland; 38), han går (eller vrider sig) som en lus på en tjærespán = bevæger sig langsomt (39). En lus på en tjærespán, det er far i mag (40), han løber som en lus på en tjæret kåbe (Peder Syv), det stikker af som en lus på en flojelskåbe;

har du stolet på lykken så græm dig, har du lus i parykken så kæm dig (41).

Have så travlt som en lus i barselseng (Sønderjylland; 42), være så doven som en lus (Vendsyssel; 43), gå så stille som en lus kan krybe (42), være som en lus på en glød (44), drikke til lusene falder af én (Vendsyssel; 45). Sætte hatten på tre lus og ét hår = på snur (46).

Han har skoven på hovedet og kan jage når han vil (Peder Syv om den lusede); han sover ikke alene om natten (47), hans lopper er blevet gamle – de kravler (48). Du har mere i dit hoved end lus (NFyn; 49). Han er så glad som var han fuld af lus (50).

Om den tykke eller den vigtige med næsen i sky: han er ikke af dem, der ser lus på sine træsko (Vendsyssel; 51). Om den nærlige: han er en rigtig lus, en stor lus, en sulten lus; så nøje som en ædende lus; han vil ikke miste en lus (eller: give en lus væk) uden at få en loppe i stedet, ikke miste en lus uden at have en loppe i stedet; han kan suge en loppe til den bløder; han koger en lus i suppen d.v.s. nænner ikke at spise sig mæt (52); han ligger og lader lus æde lærene af sig (1600-t; 53).

Til den pralende, skidtvigtige: det er ondt (eller: en ynk) at høre en lus hoste (eller: klage sig), den er så trængbrystet (54), men det er endnu værre at høre en loppe hikke; han har store lus i tøj (55). Om en tæt afgnavet græsmark: den er så afgnavet, at man kan jage en flok lus hen over den med en svøbe, eller: hvis man havde en god pisk, eller: man kan se at piske en lus på den (56). Der er nok tre til parret ligesom fladlusene; han har dem så store, at vi kan skikke dem til høkeren efter en pægl; der skal mange lus til en skæppe (57).

Skrædderens skilt er tre lus på ét hår (58). Galop! sagde skrädderen, han red på en lus; det fylder altsammen, sagde skrädderen, han slagtede en lus; det var snært klippet, sagde skrädderen, han klippede røven af en lus; sparker du, sagde skrädderen til lusen; han har det i hovedet ligesom skrädderen har lusene (59).

Den er på det højeste, sagde manden om lusen der gik på hatten (MSlesvig; 60). Der er liv i kludene, sagde manden, han pilledes lus af sin frakke (61). Der er mange og de er store, sagde drengen, han kiggede i sin hue (62); de næste er de værste, sagde manden om lusene (62a). Han har misundelsens lus i pelsen (63). Det er lige noget, som kan rive fladlusene fra hjertet – sagt om en god snaps (NVFyn; 64). Smedens nidder (luseæg) er værre end præstens (65).

Kom an, sagde han Lars til lusen; så strit, sagde Per Lavsen til lusen (62a). Lusene bider mig og folk hader mig, ilde er jeg lidt og lige meget med

WM 1535

En »luset« person er i talesproget ensbetydende med et lurvet, upålideligt og derfor ildeset menneske – her anholdt på et maleri af Wilhelm Marstrand, 1835. Københavns Bymuseum.

det (NVFyn; 64). Når søfolk smider en lus i rendestenen, vender den sig om og siger bav! (66). En dreng ser en stor fed lus kravle på sin grød og siger til moderen: Der er en lus i min grød! – Å sludder, det er jo kommen! – Ja, gu er de kommen, men hvor er de kommen fra? (67) sml. loppe s. 102.

En sulten lus, eller: være luset = nærig, have en lidt lurvet tankegang; det var luset gjort; så gerrig som en lus (68).

Skældsord til snavset, pjaltet, påholdende person eller sølle fyr: luseknækker o. 1700ff, lusepisker, lusekonge, lusekræmmer (se nedenfor), lusepog, lusevod, din elendige lus; færøsk líshundur 'luset hund', lusaskarvur 'luset skarv' om gemen person; den nærlige og foragtelige er en luks, luseangel (angel 'fiskekrog'), fedtelus, lusepuster (69). Ordet lus udtrykker stor foragt og »kan fremstilles billedeligt når man ostentiøst [udfordrende] klapper tommelfingerneglene sammen« (70). Man kan som regel slippe godt fra at bruge loppe som skældsord til en mand, men kalder man ham en lus »vil man særdeles vel kunne vente sig, at domstolene må tage affære ... Ved loppen har der alle dage været noget vist gemytligt, ved lus føler man kun væmmelse« (1881; 71).

En ringe påklædning: luseham (1600-t); når nogen pønser på et luseråd klør han sig bag øret (o. 1700; 72); snavset hjem: en luserede (1707; 73).

Lusekræmmer, lusegrosserer: i slutningen af 1500-t og senere solgte såkaldte lusetorvs høker-sker eller lusekoner gammelt tøj og skrammel ved Frue Kirke, siden på Gråbrødretorv i København, det var et lusemarked (74); salgsformen kaldes nu loppetorv, loppemarked sml. s. 102.

Den dårlige frisør efterlader »lusetrapper« = riller eller hak i håret (Jylland; 75); frisøren er en lusejæger (76), hårskilningen er lusegaden (Bornholm; 78). Kæmmekammen var en alm. gevinst i markeds-lotterierne; den og redekammen er en luseangel, -harve, -plov, -harpe, -harke (stubrive), -klemme, -ribbe, kammens små tætte tænder er luseknækkerne og de større luseforskrækkerne (79).

Degnelus var en skilling eller en lille tysk (lybsk) sølvmónt, nærmest værdilos og blev derfor i kirken ofret til degnen (Jylland; 80). Luselektier: opgaver til børn i skolen efter skoletid (o. 1880; 81); skrädderlus: lommeuld; lusetarm: tyndt, ujævnt

spundet garn (Læsø; 73), peddigrør (76); klemmelus: lille blåsort blodansamling i huden eller på neglen efter slag, pres etc. (82), i Jylland kaldt smedelus, tømrer- eller tømmerlus (73); lusecuppel: styrthjelm; tegnelus: tegnestift; lus: kommen i ost, rosiner i brød (76), drivremsamler; små pinde der blev sat foroven mellem møllesten og plade (73).

Aage V. Reiter, Lus (83).

LITTERATUR: (1) 464 6,268; 160 1906/46:2224; 212c 2,447; 423; (2) 212d 144; (3) 464c 196; (4) 212c 2,465f; (5) 459b 103; 212c 2,465-68; (6) 464c 196; (7) 212c 2,204; (8) 160 1906/23:294; (9) 202d 2,92; (10) 212c 2,466 (VJyll.); (11) 202c 2,467; (12) 794 11, 121; (13) 459b 102; 464c 196; 878 182, 187; 423; 212c 2,465; (14) 160 1906/46:905; 464c 195; (15) 878b 190; (16) 202c 2,272; (17) 653 178; (18) 464c 196; 561 1,624; 282 nr. 1669; (19) 434 2,850; 659 13,121f; 918 549; (22) 212c 2,466; 464c 196; 918 542; 215 1848-49,298 (Færø.); 561 1,634; (23) 283 2,136; 918 542; 212c 2,466; 464c 196; (24) 181 28,50; (25) 423; (26) 837 5,1928-29,95; (27) 255 5,1932,190; (28) 168 9,1935,76; (29) 464c 55; 212c 2,468; 716 115; (30) 212c 1,180; (31) 459b 159; (32) 931; 579; 561 2,14; (33) 464f 3,2,77; (34) 202c 4,363; (35) 464c 196; 212c 2,466 (VJyll.) sml. 794 12, 137; (36) 459b 66; 423; (37) 283 2,141 (Sjæll.); 212c 2,466; 168 9,1935,75; (38) 837 8,1931-32,190; 181 50; (39) 659 3,3,1820,225; (40) 282 nr. 1670; (41) 434 1, 635; (42) 423; (43) 888 1935,123; (44) 235 9, 1939,202; (45) 149 5,1898,123; (46) 212c 466; 716 115; (47) 423 (Tved); (48) 423 (Karlby); (49) 794 1,1884,179; (50) 464c 89; (51) 202c 2,272; (52) 961 1,635 (o. 1700); 659 3,3,1820,225; 434 33f; 212c 2,466; 181 34; (53) 434 1,635; (54) 903 3,3, 1820,225; 561 1,634; 459b 45; (55) 794 2, 90; 212c 2,466; 464c 196; (56) 459b 74; 464c 2; 464 9, 38; (57) 395 202,13f; (58) 464c 293,357; (59) 149 1, 1890-92,190; 283 2,141 (Sjæll.); 794 2,1885, 107; 423; (60) 212c 2,466; (61) 464c 410; (62) 434 103; 395 202; (62a) 434 11 (Angel); 212c 2,466; (63) 937m 112; (64) 716 31,115; (65) 423 (Hillerslev); (66) 388 (Væggerløse); (67) 464f 3,2,50f (Besser); (68) 663 2,2,183; 795 137; (69) 659 13,125f; 212c 2,467f og 4, 468; 202c 2,272; 202d 2,185; 423; 393 265; 903 3,3,1820,225; (70) 170 1905 19; (71) 50b 1,513; (72) 434 2,850f; (73) 423; (74) 434 2,850f; 903 3,3,1820,225; 756 15,1039; (75) 212c 2,468; 804 1,104; (76) 23 107; (77) 281c 94; (78) 203 209; (79) 212c 2,467; 804 1,104; 423; 23 107; (80) 651 375 (1787); 212b 213; (81) 794 2,207,223; (82) 659 10,547; (83) 726h 31.